

САВРЕМЕНИ МЕДИЈИ ИЗМЕЂУ ИМАГИНАЦИЈЕ И РЕФЛЕКТОВАНЕ СТВАРНОСТИ

Драган Ђаловић¹
Универзитет Мегатренд
Факултет за културу и медије, Београд

316.77

37.016:316.774

ID: 174300940

Апстракт:

У шекспиру се поклаза од сјава да је моћност и уније проширења имагинативно и креативно деловања на области масовних медија, иако подстиакнућа развојем електронске технологије, остала у великој мери ограничена схваћањем о њиховој доминантно информативној и едукативној функцији. Овако схваћање, у шекспиру је виђено као сјушавајуће у остваривању слободе медијској изражавања. У шом смислу, у шекспиру се инсистира на остваривању пошунје слободе медија, ири чему не би била зајосављена слобода имагинативно и креативно деловања. Као основни предуслов остварења ове слободе ирејознаио је увођење свеобухватној и систематски сјроведеној медијској образовања на свим нивоима, а с циљем подизања медијске свессти иублике и осјособљавања професионалних кадрова за широк сјектар медијских занимања.

Кључне речи:

имагинација, информација, масовни медији, медијско образовање, рејрезиација, теорија медија.

Имагинарни светови одавно су постали конститутивни за наше разумевање стварности. Овакав однос, ипак се не може сагледати као последица развоја електронске технологије и масовних медија у њиховом данашњем одређењу. Било да су разлози били религијске или личне природе, човек је још у давна времена развијао способност да се уживи у конструисане, имагинарне светове. До развоја електронских медија, имагинарни свето-

¹ calovic_dragan@yahoo.com

ви најчешће су били посредовани различитим уметничким праксама. И управо је ова посредујућа улога била једна од битних функција уметности. Романи, сликани прикази, поезија, архитектура, итд., отварају су врата фантастичним световима у којима су јунаци живели по посебним правилима, у посебном времену и у простору који се у мислима могао оживети. Чак ни фотографија није одбацила везу с имагинарним, отварајући довољно простора уметничкој конструкцији и истраживању фиктивног (Тодић, 2008: 199–209).

Ови су имагинарни светови још у прошлости учествовали у изградњи укупне човекове слике о свету. Људи од знања, били су свесни овог феномена и пре развоја савремене психологије и педагогије, те је питање о утицају имагинарних светова на разумевање реалности давно постављено. Још је Платон говорио о утицају музике и уметности на човека. Хришћански теолози увидели су снагу утицаја имагинарних светова на човеков дух. Музика компонована за мисе, фреске и скулптуре у хришћанским базиликама, требало је да учврсте веру, отварајући прозор у идеални свет божанске чистоте. С друге стране, сви они имагинарни светови који се нису уклапали у догматске ставове, виђени су као претња успостављеном систему вредности и постојећим друштвеним односима.

Развој уметности, у великој мери био је одређен страхом од имагинарног. Жеља да се друштвени односи подреде договореним моделима њиховог разумевања, подстакла је на настојање да се и имагинарни светови подвргну строгој контроли. Спаљивање књига и уметничких слика, цензура, контрола извођачке праксе, итд., управо и манифестују овакво настојање. У неким случајевима имагинарни светови схватани су као до те мере штетни, да су поједине праксе у потпуности биле забрањиване. Платон из своје идеалне државе протерује епске песнике и драматичаре, пророк Мухамед велику опасност види у музици, а хришћански теолози сву секуларну уметност одређују као идолопоклоничку и противну интересима хришћанске заједнице.²

Контрола имагинарних светова настављена је и у двадесетом веку. Нарочито су ауторитарни режими прихватили отворене механизме контроле имагинарног. Позната су нацистичка уништавања свих оних дела која су излазила из дозвољених идеолошких оквира. Слични односи били су ус-

2 Интересантна је чињеница да је упркос негативном ставу ислама према музици, управо музика у великој мери допринела ширењу ове религије на Исток, и њено прихватање у Индији и Пакистану.

постављени и у социјалистичким земљама. Можда најдрастичнији пример представља искуство Совјетског Савеза као прве земље социјализма. Совјетска културна политика стаљинистичког периода поставила је чврсте оквире уметничком раду. Све оно што се није уклапало у постављени политички програм било је одбацivano, а носиоци неофицијелних схватања маргинализовани.

Развој савремених масовних медија и комуникацијске технологије, те убрзана размена информација на глобалном нивоу, отворили су нове могућности реализације имагинарних светова. Технике реалистичког приказивања и перспективе, вековима развијане у ликовним уметностима, у само једном веку изгубиле су значај у дочаравању имагинарних светова, а захваљујући илузионистичким техникама омогућеним развојем савремене технологије. Технолошки развој, при том, није само омогућио развој нових изражајних средстава, већ је и убрзао процес производње имагинарног. Ово је даље водило његовом масовном (ре)продуковању и бржем „дистрибуирању“. Развијеном могућношћу како техничког продуковања приказа, тако и репродуковања слике емпиријске стварности унутар електронских медија, најављен је крај конкретне просторне и временске утемељености имагинарних светова. То значи да имагинарни светови престају да буду доступни само у неком одређеном тренутку (време извођења мисе, позоришне представе, различитих церемонија и сл.), или везани за конкретан простор (храм, градски трг, итд.).

Са развојем електронске технологије, област имагинативног деловања проширена је и на електронске медије. Захваљујући планетарном умрежавању и стварању глобалног мрежног друштва, имагинарни светови постају свеprisутни. Они постају једнако део приватног (телевизија, Интернет, радио) и јавног простора (билборди, екрани на јавним местима, преносни плејери и радио-апарати), релативизујући и само разграничење на *приватно* и *јавно*.

У исто време, убрзана планетарна размена информација подстакла је размену идеја конститутивних за имагинарне светове. Давно изречена Маклуанова теза о глобалном селу, могла би се применити и на свет имагинарног, преко идентификације доступности јавних снова на планетарном нивоу, те успостављене отворене размене вредности, идеја, фантазија и концепата. Глобална размена јавних снова отворила је могућност дубљој хибридизацији имагинарних светова. Захваљујући глобалном простирању имагинарних светова, омогућеном успостављеном планетарном медијском мрежом и отварањем тржишта, имагинација, данас све више обезбеђује обједињујући културни оквир на планетарном нивоу. Имагинарни

светови, на тај начин, постају један од битних фактора зближавања различитих локалитета и заједница.

Захваљујући експанзивном технолошком развоју и могућностима које је отворила електронска технологија, свет имагинарног се из уметности проширио на свет масовних медија (у савременом одређењу појма). Страх од манипулације информацијама путем масовних медија, захваљујући овом процесу, допуњен је страхом од имагинарног. Манипулативна моћ медија, иако различито схватана, представља значајан сегмент теоријског промишљања у двадесетом и двадесетпрвом веку. Са развојем масовних медија све је чешће постављано питање њиховог утицаја на публику. Дајући већи или мањи значај утицају медија на ставове публике, теорије о ефектима на ставове пролазиле су кроз различите фазе сагледавања медијских учинака, развијајући се у складу са доминантном интелектуалном климом времена у којем су настајале (Миливојевић, 2001: 151).

Интелектуална атмосфера која је обележила прве деценије двадесетог века, утицала је на сагледавање медијских порука као директних и моћних стимулуса на акцију атомизираних масе милиона читалаца, слушаца или гледалаца. Масовни медији схватани су као моћан инструмент укидања блискости, непосредности и критичког става код публике (Миливојевић, 2001: 151).

Стабилизација политичких односа након Другог светског рата, допринела је успостављању друкчијег теоријског погледа на свет. Уверење о снажном утицају медија на ставове публике, које је обележило интелектуална кретања у претходном периоду, почиње све снажније да бива критиковано. У разумевању медијских ефеката, све већи значај придаје се социјалним и културним факторима који посредују између публике и поруке.

Почетком седамдесетих година јача интерес за идеолошку анализу медијских садржаја. Многобројна истраживања показала су како медији доприносе „култивацији перцепције“ у складу са владајућим поретком, те да су моћан инструмент социјалне контроле и продукције пристанка на постојеће услове у друштву, односно да као један од главних „идеолошких државних апарата“ доприносе очувању хегемоније (Миливојевић, 2001: 153). Идеолошка позиција најпре је тражена у емисијама вести, као и у медијској обради „контроверзних“ тема. У каснијим истраживањима, идеолошки утицај тражен је и ван документарних жанрова. Од средине седамдесетих година, истраживања се пре свега усредсређују на идеолошку анализу забавних и драмских садржаја, те се развија посебан интерес за популарне магацине, као и различите телевизијске и радио емисије. У спроведеним

истраживањима дошло се до закључка да ови медијски жанрови промовишу читав низ „општепознатих“, „здороворазумских“ значења, која су заправо конструисана, политички опредељена и идеолошки утемељена. Ови конструкти, потом се прихватају као стандарди у даљем друштвеном деловању. На тај начин медијске поруке које су декларисане као неполитичке, постају кључне за разумевање савремених политичких односа, јер својој публици нуде оквир за тумачење постојеће политичке климе.

У савременим приступима, све више пажње поклања се питању медијске професионализације. Ово је нарочито истакнуто у демократским друштвима, у којима медији уживају значајну аутономију. У условима у којима је законом, као и различитим друштвеним механизмима, одређена независност медија, како од власти, тако и од притиска тржишта, нарочито значајна улога у стварању интерпретативних оквира, дата је медијским професионалцима. Отуда се у савременим медијским истраживањима посебна пажња придаје пристрасности и личном интересу професионалаца, те њиховој потчињености доминантним културним моделима. У том смислу, медијско образовање, као и инсистирање на развијању критичког става, постаје предуслов за мобилисање медијских професионалаца за друштвено-одговорно и етички утемељено деловање.³

Захтев за усвајањем једног савременијег концепта образовања од посебног је значаја за развој кадрова унутар медијских занимања. Убрзани развој електронске технологије и успостављање планетарне медијске мреже, намеће потребу редифинисања стандарда и традиционално схваћених приступа у медијским професијама (Јевтовић, 2008: 117). Високошколске установе, као и различити алтернативни едукативни центри, суочавају се са проблемом праћења веома динамичног развоја схватања у области теорије медија, што још снажније намеће потребу за успостављањем дугорочног и комплексног едукативног програма у овој области. Овде посебно треба истаћи значај едукације за уредничке позиције, за правно регулисање простора медијског деловања, за критичко-теоријско сагледавање и промишљање медијског простора, планирање и спровођење општег медијског образовања и образовања путем медија, едукације професионал-

3 На Факултету политичких наука у Београду, у септембру 2007, одржан је научни скуп под називом *Књиџа за медије – медији за књиџу*. У расправи су учествовали еминентни домаћи теоретичари и практичари у области медија, међу којима: Дивна Вуксановић, Зоран Јевтовић, Милена Драгићевић-Шешић, Бранимир Стојковић, Раде Вељановски, Миодраг Мија Илић, Јелена Ђорђевић, Дејана Прњат и др. Повод дебате било је заједничко настојање водећих домаћих стручњака из области студија медија и издавачке куће *Clio*, да се усагласе приступи и поставе едукативни стандарди у области медијског образовања.

них новинара, те школовање за шири спектар специјализованих продуцентско-економских медијских професија.

Улога медија у савременом друштву, значај информација, снага медијског деловања, потреба за прецизно правно регулисаним односима, само су неке од темељних тачака којима је захтев за професионалним развојем кадрова у области медија подржан. На овај начин, сужава се простор аматеризму и некритичком деловању, чије последице на развој једног друштва могу бити дугорочне, а каткад и ненадокнадиве. Поред тога, професионализација подразумева и инсистирање на поштовању етичких кодекса, чиме се стварају услови да се језик мржње и нетолеранције, спектакуларизација насиља, смрти, десструкције, те разни облици сензационализма, вређања грађанског достојанства, не испоручују у домове и јавне просторе (Драгићевић-Шешић, 2008: 28–29).

Захтев за медијским образовањем, може се сагледати као постављен на два нивоа. Наиме, он подразумева захтев за професионализацију медијских занимања, али и инсистирање на едукацији за разумевање медијских текстова и самог простора медијског деловања. Медијско образовање пре свега подразумева стицање медијске писмености, у значењу упознавања саме природе савремених медија, развијање разумевања и критичког сагледавања медијских порука, те разумевања улоге медија у савременом друштву. Систематско и професионално планирано медијско описмењавање, данас се сматра једним од нужних услова за успостављање и развој демократског друштва (Кораћ, 2005: 511). Но, без обзира на сагласност око ове потребе, не постоји прецизна сагласност у начину реализације медијског образовања. Према мишљењу Дивне Вуксановић, медијско образовање требало би да послужи као темељ за сазнавање самог оквира стварности, односно практичног деловања унутар „матрица“ специфичне медијске парадигме (Вуксановић, 2008: 38–39). То би даље значило да медијско образовање није могуће остварити без плански спроведеног процеса едукације, којим се инсистира на учвршћивању демократских процеса и развоју грађанског друштва. Потребно је да медијско образовање буде критички утемељено, усмерено против усвајања стереотипа којима је медијска индустрија посебно привржена, те против сваког облика конзумеризма квазиинформативних, квазиедукативних, квазиуметничких и квазикултурних садржаја.

Један од задатака медијског образовања, свакако би требало да буде и превладавање страха од медијских егзистенција. Страх од манипулативног дејства масовних медија, искривљења слике стварности, подржавања и успостављања стереотипова путем медијских репрезентација, наметања

модела понашања, као и страх од погрешног разумевања и доживљавања емпиријске стварности, у великој мери утемељен је у свести о непостојању медијског образовања код шире публике.

Склоност сагледавања медијских приказа као објективних одраза емпиријске стварности, резултат је дубоког нераздевања медијских светова. Медијски простор не представља оквир унутар којег се огледа емпиријска стварност, већ унутар којег се реализују могући светови и успостављају могући односи, те простор унутар којег се остварују могуће интерпретације реалности. У том смислу од нарочитог је значаја успостављање чврсте дистинкције између разумевања и доживљавања медијски репродукованих догађаја и појава, и разумевања и доживљавања емпиријске стварности. Неопходност успостављања ове дистинкције условљена је већ самом разликом у пореклу емпиријске и медијске стварности.

Усвајање ове разлике, међутим, у великој мери отежано је информативном улогом масовних медија. Могућност употребе масовних медија у преносу информација, намеће захтев за разумевањем медијских репрезентација као истинитих и свеобухватних одраза емпиријске стварности. Наиме, једино овако њихово сагледавање, управо представља и услов учешћа масовних медија у процесу информисања. Да би остварили ову своју улогу, масовни медији морају да буду схваћени као поуздани преносиоци порука, а медијске егзистенције као огледалне рефлексије емпиријске стварности и постојећих или потенцијалних односа у њој. Како се квалитет сваке рефлексије оцењује степеном њене истинитости, то би и вредност медијских репрезентација, следећи изнето полазиште, требало оцењивати прецизношћу одражавања емпиријске стварности и односа у њој. Отуда је и разумљиво настојање да се успоставе оквири друштвеноодговорног и етички утемељеног новинарског рада, а ради спречавања употребе медија у манипулативне сврхе.

Инсистирање на искључивом остваривању информативне функције масовних медија, значило би и постављање захтева да сваки медијски говор буде заштићен од утицаја имагинације, те реализован унутар прецизно дефинисаних правила кодирања и декодирања порука. Јасно је да реализација оваквих захтева наилази на низ препрека. У времену постојања глобалне медијске мреже, постојања комерцијалних медијских агенција, великог броја медијских кућа, те отворене могућности ванинституционалног преноса значења путем медија (Интернет сајтови, блог, чет, фејсбук, форум, итд.), готово је немогуће успостављање механизма који би гарантовали истинитост и свеобухватност пренетих значења. Поред тога, постојећа могућност остваривања репрезентација путем глобалне медиј-

ске мреже, додатно отежава настојање да се установи јединствен систем кодирања и декодирања медијских порука, или пак усвоји јединствена законска регулатива која би важила на планетарном нивоу.

Без обзира на значај информативног деловања масовних медија, било би погрешно претпоставити да се њихова функција у њој исцрпљује. Имагинација, креативност, различити колективни снови и индивидуалне фантазије, могућност своје реализације, данас најчешће налазе у сајбер простору (*cyber space*). У том смислу се и обезбеђивање слободе медијске имагинације може схватити као један од битних чинилаца у обезбеђивању укупне слободе изражавања. Контрола употребе медија и цензура медијских егзистенција, иако често подстакнути жељом да се заштите грађанска права и демократски принципи, не нуде перспективу слободног критичког мишљења. У том смислу, страх од имагинарног и могућности манипулације путем медија, уместо да дају повода губљењу поверења у масовне медије, требало би да подстакну на упознавање употребе медија, дубље разумевање медијских простора и медијских егзистенција, те заузимање критичког и теоријски утемељеног става према свету медијских репрезентација.

Страх од имагинације и тежња за успостављањем њене контроле, некада доминантни у уметничкотеоријским разматрањима, своје упориште данас налазе у полемичким расправама о масовним медијима и њиховој друштвеној улози. Овоме је нарочито допринео развој технологије, који је отворио могућност интерактивног деловања путем електронских медија. Уздицањем реализације имагинарног са нивоа перцепције на ниво учешћа, граница између медијског простора и емпиријског света учињена је још порознијом, чиме је дата додатна потпора захтевима за успостављањем контроле медијских егзистенција.

Различитим теоријским приступима унутар студија медија, претежно је наглашаван значај информативног и едукативног деловања масовних медија, чиме је афирмисан негативан став према њиховој имагинативној функцији. Међутим, проширење реализације имагинарног из уметничких на медијске светове, иако донекле ограничавајуће за афирмисање информативног деловања масовних медија, могло би бити схваћено и као остварење потребе за концептуализацијом могућих светова и односа. Управо ову могућност склони смо да сагледамо као битну у обезбеђивању потпуније слободе медијског деловања. Као основни предуслов остварења ове слободе препознато је превладавање страха од поистовећивања медијских репрезентација са објективним и свеобухватним рефлесијама емпиријског света. Како би ово било постигнуто, потребно је не само уво-

Ђење јасног разграничења између информативног и креативног деловања масовних медија већ и увођење свеобухватног и систематски спроведеног медијског образовања на свим нивоима, с циљем да се подигне медијска свест публике и оспособе професионалци за широк спектар медијских занимања.

Литература

- Вуксановић, Д. (2008) Медијско образовање: потреба и/или нужност опстанка савременог света културе, *Књија за медије – медији за књију* (прир. Вуксановић, Д.), Београд.
- Драгићевић-Шешић, М. (2008) Писати о медијима – истраживати, анализирати и мислити. *Књија за медије – медији за књију* (прир. Вуксановић, Д.), Београд.
- Јевтовић, З. (2008) Метаморфоза новинарства. *Књија за медије – медији за књију* (прир. Вуксановић, Д.), Београд.
- Кораћ, Н. (2005) Медијска писменост као основ образовања за медије – развојно-психолошка перспектива, *Педагогија* (4), 511–521.
- Миливојевић, С. (2001) Јавност и идеолошки ефекти медија, *Реч* (64), 151–213.
- Тодић, М. (2008) Фотографија надреализма између чуда и чињенице, *Зборник радова Факултета драмских уметности* (13–14), 199–209.

CONTEMPORARY MEDIA BETWEEN IMAGINATION AND REFLECTIVE REALITY

Summary

The starting point in the text is the attitude that the possibility to fully expand imaginative and creative actions into the field of mass-media, although initiated by the electronic technology development, remained in a great extent limited by the understanding of their dominant informative and educational function. By different theoretical approaches, the importance of informative and educative functions of mass-media is being emphasized, leading thereby to the critique of imaginative function of mass-media. However, the very realisation of imagination in media-worlds can be seen as something which fulfils the need for conceptualizing the possible worlds and relations. Emphasizing of informative and educative function of mass-media is viewed in the text as impeding when it comes to the realization of free media expression. In that sense, it is insisted in the text on the realization of full media freedom by means of which freedom of imaginative and creative action would not be neglected. As the basic precondition of realizing this freedom, prevailing fear to identify media representations with objective and comprehensive reflection of empiric world is recognised. The tendency of understanding media representations as the objective reflections of empirical reality is the result of a deep misunderstanding of media-worlds. Media space is not a reflection of empirical reality, but space in which the possible worlds and relations, as well as possible interpretations of reality, can be realised. The fear of constructing stereotypes and manipulation by media is mostly based on recognizing the absence of media educated recipients. With the aim to accomplish a wider freedom of media speech, the need not only to introduce clear differentiation between informative and creative function of mass-media, but also to introduce comprehensive and systematically performed media education on all the levels is emphasised, and all this with the aim to raise public awareness of the media and qualify professional personnel for a wide range of media professions.